

здійснюють вчинки, які караються законом, і навпаки: часто відчують провину за вчинки, які за законом є безкарними...» [5, с. 130].

З іншого боку, у поставторитарних країнах криза відповідальності проявляється найбільше якраз у моральній площині та полягає у відсутності ціннісних орієнтирів суспільного розвитку, демократичних традицій діалогу влади та суспільства, готовності прислухатись до моральних авторитетів (на кшталт В. Гавела, А. Сахарова).

Радянський політичний режим зруйнував «досвід» відповідальності у суспільстві. Слушно зауважує з цього приводу Л. Колаковський: «Якщо досвід і сама ідея відповідальності вже загинули, штучно воскресити їх не вдасться... страх і рефлексії не є достатньо сильними, щоб утримати порядок прав і обов'язків» [6, с. 131].

Таким чином, в Україні політична відповідальність стосується як сфери вертикальної політичної взаємодії (органи влади – громадяни), так і горизонтальної (комунікація між різними владними інститутами). Передусім, ця проблема актуалізується у зв'язку із розподілом повноважень у трикутнику «Президент – уряд – Верховна Рада», сфери відповідальності органів місцевого самоврядування, інституціоналізації політичних еліт та лідерства, розвитку громадянського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Титаренко О. Г. Відповідальність в управлінні (соціально-філософський аналіз): дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / О. Г. Титаренко; Харківський соціально-економічний ін-т. – Х., 2006. – 200 с.
2. Варивода Я. Політична відповідальність депутатів Верховної ради та місцевих рад: проблеми взаємодії з виборцями [Електронний ресурс] / Я. Варивода // Український незалежний центр політичних досліджень. – Режим доступу: <http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload>
3. Мельник О. В. Конституційно-правова відповідальність вищих органів державної влади: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / О. В. Мельник. Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. - К., 2000. – 199 с.
4. Мамут Л. С. *Проблема ответственности народа* / Л. С. Мамут // Вопросы философии. – 1999. – № 8. – С. 19-28.
5. Колаковський Л. Мої правильні погляди на все / Л. Колаковський; пер. з пол. С. Яковенка. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2005. – 280 с.
6. Колаковський Л. Вказана праця.

УДК 316.33

С. І. Устич - кандидат філософських наук, доцент, директор Інституту транскордонного співробітництва

СУТНІСТЬ, ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТОК СУЧАСНИХ ТРАНСКОРДОННИХ СИСТЕМ

В статті аналізуються фактори, що зумовлюють необхідність системного дослідження сучасних транскордонних процесів. Досліджується системна природа кордонів та транскордонних явищ, ідентифікується їх основний компонентний ряд. Пропонується визначення транскордонної системи, розкриваються механізми її функціонування та розвитку. Обґрунтовується практичне значення системної методології для оптимізації управління транскордонними потоками. Визначаються завдання подальшої розробки теорії транскордонних систем та її соціальної імплементації.

Ключові слова: транскордонні процеси, системна методологія, основний компонентний ряд соціальної системи, функціонування, розвиток, оптимізація управління.

СУЩНОСТЬ, ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТРАНСГРАНИЧНЫХ СИСТЕМ

В статье анализируются факторы, обуславливающие необходимость системного исследования современных трансграничных процессов. Исследуется системная природа границ и трансграничных явлений, идентифицируется их основной компонентный ряд. Предлагается определение трансграничной системы, раскрываются механизмы ее функционирования и развития. Обосновывается практическое значение системной методологии для оптимизации управления трансграничными потоками. Определяются задачи дальнейшей разработки теории трансграничных систем и ее социальной имплементации.

Ключевые слова: трансграничные процессы, системная методология, основной компонентный ряд социальной системы, функционирование, развитие, оптимизация управления.

THE ESSENCE, FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF MODERN CROSS-BORDER SYSTEMS

The paper analyzes the factors that cause the necessity for system research of modern cross-border processes. The system nature of borders and cross-border phenomena is researched, their main component series is identified. A definition of cross-border system is proposed, the mechanisms of its functioning and development are revealed. The practical importance of system methodology is grounded for optimizing the management of cross-border flows. The tasks for further development of the theory of cross-border systems and its social application are revealed.

Keywords: cross-border processes, system methodology, main components of social systems, functioning, development, optimization of management.

Постановка проблеми. В сучасному світі протікають безперервні транскордонні процеси¹ та формується значна кількість транскордонних утворень. Ці утворення можуть бути більшими або меншими, активними чи пасивними, побудованими на антагонізмі геополітичних інтересів або ж відносно безконфліктними. Серед них трапляються й такі, що відігравали і відіграють в історії людства найбільш помітну роль, бо в них містяться вузлові геополітичні інтереси людства, а, значить, і його найгостріші суперечності.

До таких «гордієвих вузлів» світової геополітики, зокрема, відноситься ареал Європи. Відомо, що, як праколіска сучасної цивілізації, європейський континент завжди знаходився в політичному борінні. Безкінечна череда війн та військових конфліктів з наступним перекроюванням кордонів стали невід'ємним його атрибутом. Недаремно жартома кажуть, що зміна геополітичних ландшафтів завжди була хворобливою пристрастю «бабусі Європи».

Якщо ж від геополітичного гумору перейти до сумних реалій, то слід констатувати, що саме в Європі взяли початок дві «гарячі» та одна «холодна» світові війни. Саме від Європи і нині в значній мірі залежить температура світової геополітичної атмосфери.

В самій же Європі на протязі століть теж сформувались домінантні геополітичні вектори, які об'єктивно і суб'єктивно визначають її політичне обличчя. Такими є, до прикладу, відносини Сходу та Заходу європейського континенту.

Соціум завжди був зацікавлений в тому, щоб здобути адекватне знання про актуальний стан транскордонних явищ та вірно прогнозувати їхню динаміку. Більше того, суспільство прагнуло, по можливості, направляти їх розвиток в бажаному руслі, іншими словами, управляти ними. Це, головним чином, торкалося попередження викликів та загроз, що породжуються внутрішнім потенціалом зазначених процесів, чи, хоча б, мінімізації негативних наслідків їх дії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тому на сьогодні наукове співтовариство має чималі досягнення в аналізі тих чи інших сторін кордонів та транскордонних процесів. Зокрема,

¹ У розумінні автора поняття «транскордонне», «транскордонні процеси» відображають будь-яке явище (суб'єкту комунікацію, відносини, взаємодію чи природній обмін речовиною, енергією тощо), пов'язане із перетином лінії державного кордону.

опрацьовано великий масив історичних даних про виникнення кордонів. Здобута різноманітна інформація щодо їх природи та тенденцій розвитку. Припіднято покров таємничості над взаємозалежністю елементів тріади «кордон, війна, мир». Одне слово, в осмисленні цих вкрай важливих явищ суспільного буття є значні фактологічні і концептуальні здобутки [1].

Але логіка пізнання та сама практика суспільного розвитку *вимагає розширення та поглиблення знань* про ці важливі явища сучасного світу. Недостатність знань про кордони та транскордонні процеси проявляється, на наш погляд, в декількох принципово важливих моментах.

По-перше, поки не визначений чітко *основний компонентний ряд транскордонних процесів*. Це нерідко призводить до еkleктичних та неадекватних характеристик тих чи інших факторів. В підсумку, корисна інформація про конкретні сторони явища нерідко парадоксальним чином деформує загальне знання про нього. По-друге, не розкритий в достатній мірі *механізм функціонування та розвитку* кордонів. Це серйозно ускладнює аналіз тенденцій їх змін, а, отже, й прогнозування. По-третє, і це, мабуть, найголовніше, існуючі парадигми кордонів та транскордонних процесів головним чином *інтерпретують* об'єкт дослідження, але не пропонують реальних і дієвих важелів підвищення ефективності його *управління*.

Всі ці вузькі місця сучасної лімології² мають, на мій погляд, спільний знаменник. Він полягає в *невирішеності проблеми органічного поєднання широкого спектра різноманітних за своєю природою факторів – від природно-матеріальних до духовно-цивілізаційних*.

Розв'язання цієї проблеми може бути досягнуто тільки шляхом переведення теоретичних та практичних розробок проблем кордонів на *якісно новий рівень – від переважно монофакторного аналізу до міждисциплінарних досліджень*. Розуміння цієї необхідності все більше стверджується в колі вчених.

Як підкреслює В. Колосов, першою із наук, що стала займатися прикордонними територіями, стала географія. Проблеми кордонів і, зокрема, їх делімітацію, вивчали дві основні галузі географії – фізична та соціально-економічна географія. Географія стала піонером з вивчення політичних кордонів.

Історія людства є історією війн, а метою більшості з війн була зміна кордонів. Тому без вивчення історії війн неможливо вивчення історії кордонів. Так звана нова політична географія, що з'явилася в середині 70-х років 19 ст. й тісно пов'язана з іншими соціальними науками, зокрема, політологією й міжнародними відносинами, досліджує вплив кордонів та їх стабільності на вирішення територіальних спорів та конфліктів, забезпечення миру. Відзначені та інші галузі знання, на думку В. Колосова, повинні забезпечити міждисциплінарний підхід до вивчення кордонів [2, с. 606].

В свою чергу, інший відомий вчений Е. Бруне-Джейлі вважає, що розбудові міждисциплінарної теорії кордонів повинні слугувати чотири однаково важливі аналітичні виміри: 1) ринковий вплив та торгові потоки; 2) політична активність різних рівнів управління на спільних кордонах; 3) особливий політичний вплив прикордонних територіальних громад; 4) специфічна культура останніх [3, с. 625].

На мій погляд, надати лімологічним розробкам міждисциплінарний, синтетичний характер й таким чином підняти на якісно вищий рівень їх ефективність й практичне значення *можна тільки шляхом аплікації системної методології*.

Тому *метою цієї статті є аналіз транскордонних процесів як систем, зокрема, дослідження сутності, механізмів функціонування та розвитку останніх*.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вихідним положенням системної теорії кордонів і транскордонних процесів є теза про те, що вони складають *частину соціально-просторової системи суспільства*.

Просторові характеристики виступають важливою стороною змісту, суті всіх без винятку соціальних компонентів: суспільних потреб, інтересів, суб'єктів діяльності, об'єктів і засобів діяльності, відносин різних типів³. У систематично розвинутій науковій теорії поняття простору [5, с. 328] стає вихідним і визначає соціальне знання. «Пізнання соціальних процесів без урахування просторових відносин і з'ясування їхніх закономірностей не можна вважати завершеним» [6, с. 48].

² Лімологія – сучасна наука про кордони (від лат. *limes* – кордон).

³ Вважається, що найбільш опрацьовану та продуктивну концепцію соціального простору запропонував сучасний французький соціолог П. Бурдьє (Bourdieu) [4].

Останнім часом, наприклад, активно вивчаються просторові аспекти економічних процесів. Зокрема, звертається увага на той факт, що кількісні і якісні характеристики потреб та інтересів населення на різних територіях є різними. Вони диференціюються залежно від природно-кліматичних, географічних, територіально-етнографічних, навіть територіально-релігійних відмінностей. Яскраво виражені соціально-просторові риси характерні й для інших компонентів економічної системи. Так, економічній діяльності притаманні просторові риси, що знаходять вираз в територіальному поділі праці, тобто закріпленні певних галузей виробництва за певними районами країни.

Територіальний поділ праці значною мірою детермінується і техніко-виробничими факторами. Так, формування територіальної структури виробництва певною мірою залежить від специфіки природних умов. Правда, ця залежність має конкретно-історичний характер: значимість природних умов у детермінації територіального поділу праці перебуває у зворотному зв'язку з рівнем розвитку засобів трудової діяльності.

Скажімо, відкриття свого часу електрики звільнило промисловість від значних обмежень, що накладалися територіальними умовами. Прикладом того, як долається обмеженість природних умов з допомогою науково-технічних досягнень, може послужити будівництво штучних островів і насипання з метою крупного промислового будівництва частини прибережних морських акваторій в Японії, створення і широке використання техніки для морських нафтових промислів у Великобританії, будівництво у низці країн плавучих заводів.

Якими б значимими не були природні і техніко-виробничі фактори в детермінації територіального поділу праці, розміщення промислового виробництва, як і всього господарства, формується під визначальним впливом законів суспільного розвитку і визначається метою виробництва і можливостями їх досягнення.

Територіальний поділ праці, що розвивається, неминуче переростає державні рамки, набуває форми міжнародного поділу праці. Ця тенденція у сучасних умовах знайшла свій вираз в інтернаціоналізації господарського життя. З розвитком територіального поділу праці тісно пов'язані зміни економіко-територіальної організації суб'єктів економічної діяльності (головним чином, класів). Класам, як і будь-яким іншим суб'єктивним утворенням економічної системи, поряд з власне соціальними характеристиками, притаманні ще й економіко-просторові (територіальні) риси.

Економіко-просторові (територіальні) параметри одних соціальних верств перетинаються з економічними характеристиками інших самостійних економічних суб'єктів, передусім, національних і регіональних спільностей людей. При цьому утворюються відносно самостійні економіко-територіальні спільності, тобто *сукупності індивідів, для яких характерна єдність території, на якій вони здійснюють певну економічну діяльність*.

Поглиблення територіального поділу праці призводить до зростання масштабу економіко-територіальних спільностей. Ця тенденція набула бурхливого розвитку в сучасних умовах. Приблизно 60 % населення Західної Європи живе у містах. Виникають міські агломерації (конурбації, метрополісні ареали тощо) – нагромадження поселень, об'єднаних виробничими та іншими зв'язками, які сьогодні є основною формою міського розселення у високоурбанізованих країнах.

Немало просторових, територіальних відтінків мають і економічні відносини, передусім відносини обміну, тобто взаємний обмін діяльністю між людьми, що проявляється безпосередньо або у формі обміну продуктами праці. Відносини обміну зумовлюються територіальним поділом праці. Поглиблення територіального поділу праці призводить також до розширення і поглиблення відносин обміну.

Як специфічну форму цих відносин можна розглядати обмін робочою силою, що відбувається через економіко-територіальну міграцію виробників. На відміну від попередніх економічних систем, для яких був характерний, у зв'язку з недорозвиненістю територіального поділу праці, осілий і замкнутий спосіб життя населення, при капіталізмі з поглибленням територіального поділу праці необхідною умовою господарського життя виступає рухомість населення, яка перетворюється в особливий вид «переселення народів» – міжнаціональну міграцію виробників.

Вище охарактеризовано тільки окремі просторові риси соціальних процесів. Але й цього, мабуть, достатньо, щоб переконатися в важливості соціально-територіального зрізу соціальної системи, а значить, в необхідності його детального дослідження.

Просторові характеристики утворюють «наскрізний» вертикально-цілісний зріз соціальної системи – соціально-просторову мезосистему. У першому наближенні *соціально-просторову систему, очевидно, можна охарактеризувати як сукупність соціально-територіальних суб'єктів*

(індивідуальних чи спільних), що перебувають у певних соціально-просторових відносинах. Соціально-просторові суб'єкти в даному випадку є елементами системи, а сукупність соціально-просторових відносин – її структурою.

Кордони і транскордонні процеси, як вже зазначалося, виступають частиною соціально-територіальної системи. Кордон в найбільш широкому розумінні можна розглядати як продукт цілеспрямованої соціальної діяльності людини, один із інструментів (інститутів) досягнення певних просторових цілей. Встановлення кордонів – одна із різновидностей боротьби за виживання, соціальна форма освоєння дійсності. Кордон – це штучно (політично) розірваний простір.

Самі кордони також мають *системну якість*. Макросоціальна системна репродукція кордонів знаходить вираз в тому, що вони виступають як *самоорганізована сукупність компонентів об'єктивного та суб'єктивного походження, що вступають у взаємодію між собою в зв'язку з встановленими державами особливими просторовими розмежуваннями (кордонами)*. Я пропоную назвати цю сукупність *транскордонною системою (ТС)* суспільства.

Горизонтальний зріз транскордонної системи складає *основний компонентний ряд*, в який входять транскордонні потреби та інтереси, суб'єкти транскордонної діяльності, сама ця діяльність, об'єкти, на які вона спрямована, засоби, за допомогою яких вона здійснюється, а також транскордонні відносини. *Вертикальний зріз* ТС утворюють її основні підсистеми: техніко-виробнича, економічна, політична та духовно-спеціалізована.

З точки зору соціального обсягу транскордонні системи можуть виступати на *трьох основних рівнях*: макро (загальнодержавному), мезо (регіональному) та мікро (місцевому).

Вельми важливим компонентом ланцюга транскордонного зумовлення є *транскордонні потреби*. Їх можна визначити як суперечність між актуальними параметрами транскордонних процесів й тими їх характеристиками, які були б в даний час найбільш оптимальними. В залежності від того, яку сферу суспільного життя вони «обслуговують», можна виділити техніко-виробничі, економічні, політичні та духовно-спеціалізовані транскордонні потреби.

Ці види транскордонних потреб знаходяться в складній взаємозалежності, яка не завжди є однонаправленою та прямопропорційною. Кожному із видів притаманна відносна самостійність. Реалізація їх в часовому плані нерідко відбувається асинхронно: деякі – з випередженням, інші – із запізненням. Таке спостерігається і в наші дні, коли духовно-спеціалізовані (етнокультурні, релігійні) потреби суб'єктів, що свого часу (з тих чи інших причин) не були в повній мірі реалізовані, здавалося б, раптово й неочікувано «вистрілюють», перетворюючись на певний час в домінуючі фактори суспільного розвитку (в Європі – утворення національних держав на Балканах, в Азії – мусульманський рух).

Розвиток транскордонних потреб продиктований дією макросоціального закону зростання потреб. В результаті цієї дії виникли дві тенденції. Перша – інтенсифікація розвитку, прогресування транскордонних потреб, наслідком чого є зростання масштабу територіально-державних утворень. Неважко відстежити динаміку цього процесу від міжплеменних об'єднань та невеличких етнічних держав до крупних національних держав, а сьогодні – наднаціональних мегадержавних утворень.

Природу останніх можна пояснити на прикладі країн Європейського Союзу. Ці країни досягли такого рівня розвитку потреб, що задоволення їх стало можливим тільки з використанням інтернаціональних, глобалізованих засобів. І не на вузько обмеженому, національному, а на розширеному, паневропейському просторі. Як зазначав колишній Президент Європейської Комісії Р. Проді (Prodi), амбітний проект з інтеграції Європи, задуманий «батьками-засновниками» Моне (Monet), Шуманом (Schuman), Аденауером (Adenauer) та Де Гаспері (De Gasperi), був продиктований трьома групами різних за характером потреб. По-перше, потребами в створенні великого єдиного ринку, економіки великого масштабу, необхідних для конкуренції в світовій економічній системі. По-друге, потребами подолання столітнього політичного конфлікту, який міг би звільнити більше ресурсів для більш продуктивних цілей. По-третє, потребами того, що Європа повинна б стати зразком для національних політичних систем і сприяти їх перетворенню в сучасні промислові демократії [7, с. 91-92].

Інша тенденція розвитку транскордонних потреб полягає в ускладненні їх структури. Якщо в ранньокласовому суспільстві порушення встановлених кордонів та вторгнення на чужу територію було продиктовано головним чином задоволенням матеріальних потреб в їжі та предметах розкоші, то нині такі чи подібні акції, як вже зазначалося, нерідко мають духовну (етнічну, релігійну і т. п.) природу.

Транскордонні потреби виступають основою і змістом *транскордонних інтересів*. Останні не однакові з першими, оскільки містять в собі також предмет, на який спрямована активність суб'єкта транскордонної діяльності. Але структура й тенденції розвитку в них спільні.

Транскордонні потреби та інтереси відображаються в *свідомості суб'єктів транскордонної системи*. Це відображення може відбуватися на побутовому (спільне розуміння суті кордонів, порядку їх перетину, визначення особистих цілей та завдань у зв'язку з існуванням прикордонних обмежень і т. д.) й теоретичному (концептуальне осмислення природи транскордонних процесів, аналіз принципів управління ними, створення нормативно-правової бази, що регламентує міжнародні відносини та функціонування кордонів і т. д.) рівнях.

В транскордонній свідомості суб'єктів слід ідентифікувати також психологічні та ідеологічні утворення. Сьогодні як на Заході, так і на Сході Європи нерідко кажуть про необхідність формування специфічної культури транскордонного спілкування, транскордонного виховання молоді [8, с. 224].

Суб'єкти транскордонної діяльності можуть виступати в індивідуальній (від пересічного громадянина до керівника держави) чи спільнісній (від сімейної пари до суспільних верств чи народів) формах.

Відображення транскордонних потреб та інтересів в свідомості суб'єктів з наступним формуванням настанов поведінки і визначенням мети не можна сприймати спрощено, як жорстку, прямопропорційну залежність. По-перше, далеко не завжди це відображення є адекватним. Історія знає чимало прикладів того, як нерідко правителі держав неправильно, а то й в цілком спотвореній формі розуміли ту чи іншу геополітичну ситуацію й приймали помилкові, чи навіть трагічні рішення з питань кордонів, війни і миру. По-друге, як вже зазначалося, людина, в тому числі і «колективний діяч» – парламент, уряд – істота біосоціальна. Її поведінка продиктована не тільки раціональними, але й емоційними мотивами (причому нерідко в чудернацькій формі – суміші не кращих людських якостей: користолюбства, надмірних амбіцій, пихатості, мстивості і т. д.).

Колоритну замальовку духовного стану «вершителя долі народів» іспанського імператора Філіпа (Philip) II дає Шарль де Костер (Coster) в знаменитій «Легенді про Уленшпігеля»: «...А король Філіп перебуває в незмінній лютій печалі... І постійно його лихоманило, ні вино, ні полум'я духм'яного дерева, що безперервно горіло в каміні, – ніщо не зігрівало його. Він завжди сидів в залі серед величезної кількості листів, якими можна було наповнити сто бочок. Філіп писав невтомно, постійно мріючи стати володарем світу як римські імператори» [9, с. 25]. Не можна також забувати про твердження істориків, що причинами деяких воєн, зокрема, в середні віки, були палкі почуття можновладців до осіб жіночої статі.

Але в загальному і в цілому визначення мети і завдань транскордонної діяльності суб'єктів відбувається під впливом об'єктивного змісту транскордонних потреб та інтересів.

Саму *транскордонну діяльність* потрібно розглядати як цілеспрямовану активність суб'єктів, що пов'язана з просторовим розмежуванням держав, й, зокрема, спрямовану на його збереження чи зміну. В процесі транскордонної діяльності відбувається реалізація мотиваційних настанов стосовно кордонів. Ця реалізація може здійснюватися в практичній і духовній формі. Практична форма транскордонної діяльності означає фізичний, матеріально-речовий перетин кордону (санкціонований чи несанкціонований перехід кордону суб'єктами, транскордонні товарообміни і т. д.). Духовна форма транскордонної діяльності виступає як формування геополітичних концепцій, цілей та завдань, що торкається територіальних інтересів інших держав, проникнення в їх інформаційний простір і т. д.

Останнє в вік інформаційних технологій (телебачення, зокрема, супутникового, радіо, інтернету) стало вельми поширеним. Нині проти тієї чи іншої держави не завжди є сенс проводити військову кампанію. Можна підготувати та здійснити інформаційне вторгнення, яке за своїми результатами буде не менш ефективне, ніж військове [10].

Транскордонна діяльність суб'єктів завжди на когось чи на щось спрямована і здійснюється за допомогою якихось інструментів. В цьому випадку йдеться про *об'єкти та засоби*. Об'єктами транскордонної діяльності є ті чи інші види *просторового ресурсу* (людського, сировинного, виробничого, військового і т. д.) іншої держави. В якості ж її засобів може виступати все, що опосередковує транскордонну активність суб'єктів (державна та її різноманітні інститути, політичні партії, громадські організації тощо).

Тенденцією розвитку об'єктів та засобів транскордонної діяльності є їх зростаюча диверсифікація. В часи Римської імперії об'єктом численних війн часто ставав людський ресурс – раби, підневільною працею яких створювалися величезні багатства. Відкриття Америки було

зроблено в процесі пошуку Колумбом золота. Сьогодні ж об'єктом транскордонних устремлінь, конфліктів та війн все частіше стають енергетичні ресурси, зокрема, нафта та газ. Що торкається засобів транскордонної діяльності, то ними є найрізноманітніші інститути – від міжнародних (міждержавних, наприклад, Організація Об'єднаних Націй, громадських, таких як «Green peace» та ін.) до національних (Міністерство закордонних справ та Міністерство оборони, товариства дружби між країнами чи, скажімо, дитячі організації, які підтримують активні контакти зі своїми однолітками за кордоном).

В процесі транскордонної діяльності формуються *транскордонні відносини*. Останні є сукупністю зв'язків між суб'єктами й виконують функцію структури транскордонної системи суспільства. Транскордонні відносини є формою соціальної взаємодії. Носіями, суб'єктами просторової, прикордонної взаємодії, як вже зазначалося, є люди. Свобода пересування – одна з форм природної поведінки людини (як споживання їжі, продовження роду тощо), її фундаментальна цінність.

Кордон – це статичне поняття. Динамічним способом його існування є просторова взаємодія. Оскільки прикордонна лінія штучно розділяє як єдину природу, так і єдину ойкумену, то між двома розділеними частинами цілого неминуче виникає обмін речовиною, енергією, інформацією. Цілком ізолювати територію з допомогою кордонів неможливо.

В історії відомо чимало спроб правителів встановити з допомогою кордонів режим цілковитої ізоляції своєї території. Мабуть, класичним прикладом ізоляціоністської політики може слугувати прикордонний режим, встановлений в колишньому Радянському Союзі та названий «залізною завісою». Радянською владою була задіяна надсувора система прикордонного контролю, що ґрунтувалася на фізичній охороні державного кордону. Але й ці заходи, як відомо, не змогли відгородити СРСР від впливу зовнішнього світу.

Транскордонна взаємодія може виникнути між індивідуальними (окремими громадянами держав) та спільнісними (скажімо, націями, народами) суб'єктами, бути двосторонньою (до прикладу, відносини між двома сусідніми народами) чи багатосторонньою (до прикладу, відносини між блоками держав), організованою (до прикладу, офіційний візит делегації) і стихійною (до прикладу, мисливці, збирачі – в минулі часи, неорганізовані туристи, «човники», нелегальні мігранти тощо – в сучасних умовах), санкціонованою (до прикладу, узгоджений переліт через повітряний простір) чи незаконною (до прикладу, порушення кордону та вторгнення в суверенний простір) і т. д.

В функціональному плані транскордонна взаємодія також диференціюється. Дозвільний і заборонний режими стосовно різних транскордонних потоків часто неоднакові. Скажімо, кордон може бути відкритим для товарів та капіталу й практично закритим для масового руху громадян. Кордони позначають (фіксують) територіальну цілісність держав. Вони виконують подвійну функцію: з одного боку вони є лінією дотику (інтеграції) суверенних держав, з іншої – лінією їх розмежування (деінтеграції). Таким чином, ми маємо справу із суперечливим соціальним явищем, полюси якого одночасно і передбачають, і заперечують існування одне одного.

Ця суперечливість проявляється в процесі прикордонної взаємодії суб'єктів, породжуючи явища, які, або відповідають інтересам (політичним, економічним тощо) держави, сприяють зміцненню її суверенітету, чи, навпаки, загрожують її засадам. Звідси, з одного боку, відкритість держави (чи групи держав), їх зацікавленість в розвитку контактів із сусідніми державами, з іншого – турбота про свою безпеку через реалізацію бар'єрної функції кордону. Поступальний розвиток міждержавних відносин нерідко має наслідком таку відкритість кордонів та нівелювання властивих їм від'ємних проявів, що ці кордони стають умовними.

Як вже зазначалося, сьогодні в світі спостерігається вельми суперечливий процес. З одного боку – розмивання, стирання кордонів, що яскраво проявляється в європейському інтегрованому просторі. З іншого – своєрідне «друге видання кріпосництва» – запровадження більш жорсткого прикордонного режиму: від введення сучасних технологій біометричного контролю за пересуванням громадян на кордонах до повернення архаїчних форм боротьби з нелегальною міграцією в вигляді будівництва загороджувальних інженерних споруд (чогось подібного зловісній «берлінській стіні»).

Коли кажуть про *безпеку кордонів*, то, перш за все, ставлять питання про їх визнання (невизнання) – політичне, юридичне – сусідніми державами. Наявність спірних, невирішених прикордонних, територіальних питань – серйозне джерело можливих прикордонних конфліктів. До інших, безпосередньо пов'язаних з кордонами, джерел загрози їх безпеці нині відносять контрабанду товарів, зброї, наркотиків, нелегальну міграцію людей тощо.

Форм транскордонної взаємодії, що розглядають на підставі різноманітних критеріїв, дуже багато. Найбільш суттєвою і руйнівною для людства формою транскордонної взаємодії є *війни*.

Результатом транскордонної взаємодії є формування *транскордонної рівнодіючої* (як просторового різновиду соціальної рівнодіючої). Це формування проходить шляхом кореляції різноманітних, часто діаметрально протилежних векторів транскордонної активності суб'єктів й пошуку спільного знаменника в вигляді транскордонних домовленостей (двохсторонніх чи багатосторонніх угод, рішень міжнародних організацій та форумів тощо). На це звертають увагу вчені. Так, А. Паасі (Paasi) відзначає, що міжнародні домовленості досягаються шляхом пошуку спільного розуміння між державами [11, с. 15]. А. Г. Гертц (Goertz) і П. Діл (Diehl) вважають, що зміна кордонів є результатом «просторової кореляції» [12 с. 12].

В центрі аналізу транскордонної системи суспільства є проблема її *функціонування та розвитку*. В свою чергу, одним із головних питань функціонування та розвитку кордонів є питання про їх *походження, соціальну генеалогію*. Відповідь на це питання важливе тому, що спираючись на неї, *можна спрогнозувати історичну долю, майбутнє* міждержавних розмежувань.

Поява просторових розмежувань була пов'язана з об'єктивною логікою поступального розвитку суспільства та з дією певних соціальних факторів. Конкретніше, феномен кордонів виник там і тоді, де й коли з'явився *інститут приватної власності, особистого багатства*, а разом із цим *мотиваційний механізм його збереження та відтворення*.

Цей інститут та породжений ним мотиваційний механізм визначали й визначають природу та правила існування всіх, крім первіснообщинного ладу, типів суспільств, включно із сучасним. Інших подібних *ефективних системоутворюючих факторів організації суспільства* історія *поки* не знає. Транскордонні відносини, як і будь-які інші види соціальних відносин, є відбитком біосоціальної природи людини: її достоїнства і низькості, сили й слабкості, розуму і безрозсудливості. Вони є такими, якою є людина.

Як же пов'язані інститут приватної власності та «обслуговуючий» його мотиваційний механізм з кордонами?

З появою приватної власності з'явилася потреба в регламентації її просторового існування, тобто в фіксації певної частини простору (в першу чергу, території) як сфери ексклюзивного впливу тих чи інших суб'єктів та використання її для накопичення багатства. Засобом такої регламентації й став кордон. Продукти ж свідомості людини, пов'язані з виконанням практичних завдань зі збереження чи зміни кордонів, стали частиною відповідного мотиваційного механізму.

Логіка цього процесу нескладна й включає три послідовні умовиводи:

- 1) Багатства поза простором не існує.
- 2) Щоб зберегти власне багатство, слід встановити контроль над своїм простором, обмежити його.
- 3) Щоб заволодіти чужим багатством, слід заволодіти чужим простором, подолати обмежуючі його бар'єри.

Іншими словами, потреба суб'єктів в накопиченні багатства (його збереженні та збільшенні) зробила необхідним здійснення з їх боку, по-перше, заходів з просторового захисту *власного* багатства шляхом встановлення кордонів, по-друге, кроків, спрямованих на просторове захоплення чужого багатства через порушення встановлених іншими суб'єктами кордонів. Так виникла безкінечна боротьба за *просторовий ресурс – сукупність багатств, що знаходяться в тому чи іншому просторі*.

Функціонування та розвиток ТС мають *внутрішнє та зовнішнє джерела*. *Зовнішнім джерелом* є географічне та соціальне середовище, в якому відбуваються транскордонні процеси. Основними факторами географічного впливу на функціонування та розвиток транскордонної системи є величина території держав, їх географічне розташування, наявність природних багатств (зокрема, в надрах), протяжність та конфігурація кордонів тощо. При аналізі ролі географічних факторів в перебігу транскордонних процесів важливо не допустити як їх переоцінку, так і недооцінку. Скажімо, самостійно ці фактори не могли продукувати саме явище кордонів. Але, безумовно, вони відігравали в цьому процесі важливу допоміжну роль.

Ніхто не стане заперечувати, що величина території утвореної держави справляє чималий вплив на манери (спосіб) її транскордонної поведінки. Нерідко у великих держав виникав більший територіальний «апетит», що задовольнявся за рахунок менших держав (й далеко не завжди за їх згодою).

Чимале значення в геополітичній долі держав та народів має географічне розташування. Ті, що знаходяться в центрі тих чи інших геополітичних ареалів, на перехрестях торгово-економічних шляхів, між крупними геополітичними гравцями частіше за інших (наприклад, тих, що розташовані на геополітичній периферії) опиняються втягнутими в геополітичні переформатування та розбірки.

На підтвердження цього можна привести багато прикладів. Відомо, якою складною була історія Польщі останніх століть. Виступаючи контактною територією між Росією та Західною Європою, вона зазнала цілий калейдоскоп геополітичних змін, в тому числі і втрату державності. Г. Гачев образно зауважує: «Польща геополітично – як гармошка між Заходом і Сходом Європи, то розширюється, то стискається...» [13, с. 233].

Або новітня ілюстрація. Багато дискусій ведеться стосовно геополітичних пріоритетів України. Свою точку зору з цього приводу відверто висловила й канцлер Німеччини А. Меркель (Merkel), яка заявила, що, дякуючи своєму географічному становищу, *Україна просто повинна знаходитися між ЄС та Росією у всіх значеннях цього формулювання* [14]. В цьому ж ключі оцінює геополітичну ситуацію України і британська «Гардіан» (“Gardian”): сама назва «Україна», стверджує видання, не спонукає до стабільності, на слов’янських мовах ця назва означає «земля на окраїні», «прикордоння» і «...можливо, вона завжди буде сприйматися як якась проміжкова зона й ніколи не стане органічною частиною Сходу чи Заходу» [15].

Природні ресурси держави також можуть в значній мірі впливати на транскордонні процеси. По-перше, ці ресурси часто стають об’єктом геополітичних устремлінь ближчих і далеких сусідів. По-друге, за певних умов вони можуть навіть на якийсь час визначати історичну долю держав. Зростаюча роль природних, найперше, енергетичних ресурсів стає все більш очевидною в останні десятиліття.

Відомо, що економічний та соціальний розвиток Західної Європи значним чином залежить від поставок російської сировини. Як вважає В. Путін, «дуже багато є того, чим ми володіємо, і без чого наші партнери просто не зможуть існувати, або їм буде дуже важко» [16]. І конкретизував, що йдеться про нафту, газ, метали, хімічні добрива, лісові ресурси та інші традиційні статті російського експорту. На підтвердження цих слів зробив заяву один із керівників російського монополіста «Газпром»: «Щоб політики не говорили, і якою б глибокою не була криза, все одно наша частка на ринку (західноєвропейському – С.У.) збільшиться з поточних 25 % до 33 % вже до 2015-2020 років. І це – об’єктивна реальність, тому що видобуток газу в Європі падає, попит, нехай він навіть буде рости повільніше, ніж передбачалося раніше, все одно буде рости» [17].

Про наслідки ресурсної залежності Заходу йдеться в одній із статей авторитетного британського видання «Таймс» (“The Times”) із характерною назвою «Чому ми схилиємося перед жорстокою, цинічною Росією?»: «Отже, – зазначає автор, – наше найбільш слабе місце – це гроші. За часів «холодної війни» тих, хто робив бізнес із Радянським Союзом, було мало, й на них дивилися з недовірою. А сьогодні в чергу за тридцятьма рублями з готовністю шикуються і банкіри, і адвокати, й різного роду консультанти з політтехнологіями – і навіть, як кажуть злі язички, деякі політики, – хай навіть багато з них ненавидять себе за це. Поки так буде продовжуватися, у нас практично немає шансів успішно протистояти Кремлю» [18].

Внаслідок зростання ролі природних ресурсів змінюється значення, в тому числі, геополітичне й інших регіонів планети, наприклад, Арктики. У зв’язку з відкриттям крупних газових родовищ, в першу чергу Штокманського, у Баренцовому морі ареали, які ще вчора вважалися зовсім неперспективними, сьогодні викликають підвищену увагу основних геополітичних гравців. Як зазначає Генеральний секретар Норвезького Баренцсекретаріату Руне Рафаельсен (Rafaelsen), роботи вистачить для всіх: «Широкий розвиток портів та нові транспортні рішення з норвезького боку підуть на користь всім учасникам проекту. Російська сторона отримує додаткові ефективні портові служби, норвезька сторона забезпечує собі участь, ЄС отримує так потрібний газ» [19].

На безпеку кордонів тієї чи іншої держави серйозним чином впливає й їх протяжність та конфігурація.

Головними *зовнішніми соціальними детермінантами* є природа соціального організму (зокрема, держави), кількість населення, що проживає в тій чи іншій країні, життєздатність її економічних, політичних, духовних та військових інститутів (в даний час, зокрема, наявність або відсутність зброї масового знищення) тощо.

Про *роль природи соціального організму в розвитку транскордонних процесів* мова йшла, коли розглядалася генеалогія кордонів. Тут тільки варто зазначити, що, так, як свого часу природно-історичний процес «народив» кордони, так у відповідності до логіки свого об’єктивного розвитку,

зокрема, суттєвої трансформації його генеруючого пристрою – мотиваційного механізму, може й «поховати».

Кількість населення держави має важливе значення для розгортання його транскордонної активності, зокрема, в економічному та військовому сенсі. Більша кількість громадян може створити для неї більше багатств та здатна спорядити чисельнішу армію.

Що ж торкається ефективності функціонування суспільних інститутів, то цілком очевидно, що розколота внутрішніми суперечностями, міжусобицею країна, або ж держава з архаїчною організацією, не являє собою реальну (економічну, політичну, військову) силу й нерідко стає легкою здобиччю «геополітичних хижаків». І навпаки, консолідоване, з досконалою внутрішньою організацією суспільство здатне виступати самостійним й активним учасником транскордонних процесів.

Транскордонні процеси, що виникли за певних історичних умов під впливом соціальних та географічних факторів, поступово перетворилися у відносно самостійне явище суспільного життя, існування якого набуло власної об'єктивної логіки. Внутрішнім джерелом динаміки транскордонних процесів став сформований механізм самодетермінації, що працює на лініях горизонтального та вертикального зрізів транскордонної системи. Циклом функціонування *горизонтального зрізу* транскордонної системи є ланцюжок зумовлення транскордонних компонентів: потреби – інтереси – свідомість – діяльність – об'єкти та засоби – відносини. Циклом функціонування *вертикального зрізу* транскордонної системи є зумовлення її підсистем: техніко-виробничої, економічної, політичної, духовно-спеціалізованої.

Розвиток ж транскордонної системи відбувається шляхом «накладання» один на одного завершених й незавершених циклів функціонування. Розвиток на *горизонтальному рівні* здійснюється: а) через коригування зворотнім (від транскордонних відносин) інформаційним сигналом змісту первинної транскордонної потреби; б) скоригована (вторинна) транскордонна потреба зумовлює новий цикл своєї реалізації і т. д. Розвиток ж транскордонної системи на *вертикальному рівні* відбувається в результаті зворотного впливу від зумовлених до зумовлюючих транскордонних підсистем.

Співвідношення внутрішніх та зовнішніх джерел функціонування й розвитку транскордонної системи є завжди конкретним.

Представлене вище бачення механізму функціонування й розвитку транскордонної системи, звичайно, має дещо «згрубілий», схематичний характер. Але воно в достатній мірі розкриває спрямованість транскордонних процесів, їх об'єктивну логіку та порядок взаємодії складових компонентів. Крім того, воно дозволяє *суттєво підвищити практичну значимість теоретичної рефлексії транскордонних процесів. Це, зокрема, підтверджується результатами реалізації міжнародного проекту «Кордони для людей».*

Проект підготовлений Інститутом транскордонного співробітництва (м. Ужгород, Україна) разом із угорськими, словацькими та румунськими партнерами в рамках Програми ENPI (2007-2013 рр.) Європейського Союзу. Початок реалізації проекту – 1 жовтня 2010 р., завершення – 1 жовтня 2012 р.

Загальною метою Проекту стала оптимізація управління транскордонним співробітництвом сусідніх регіонів Румунії, Словаччини, Угорщини та України. Цільовими групами Проекту були різноманітні соціальні інституції та соціальні групи (на макро-, мезо та мікрорівнях) країн Європейського Союзу та України. Кінцевими бенефіціарами – населення прикордонних регіонів Румунії, Словаччини, Угорщини та України. До виконання проекту було залучено більше 40 експертів з України та інших країн Європи.

Головним підсумком Проекту є створення *системи індексації та моніторингу транскордонного співробітництва та методики її соціальної імплементації*. Не вдаючись до її детального аналізу⁴, зазначу, що *система індексації та моніторингу транскордонного співробітництва (СІМ) в Європі – це комплекс теоретичних та організаційно-практичних заходів, який забезпечує коректний аналіз і порівняння загальних і відмінних рис, а також тенденцій розвитку транскордонного співробітництва в різних регіонах Європи з метою підвищення його ефективності, перш за все шляхом оптимізації управління.*

⁴ Виклад методологічних та методичних засад індексації та моніторингу транскордонного співробітництва міститься в розробках Інституту транскордонного співробітництва, що видані на 5 мовах [20].

СІМ є універсальною моделлю аналізу та оптимізації управління транскордонним співробітництвом як на новому Східному кордоні в цілому, так і в його окремих сегментах, зокрема.

Відродно, що застосований в Проекті системний підхід до аналізу сучасних транскордонних процесів був підтриманий експертним співтовариством. Це показала презентація СІМ на представницьких міжнародних форумах. Крім того, розроблена методологія вже знайшла імплементацію в інших сегментах європейського прикордоння, зокрема, на норвезько-російському, фінсько-російському, польсько-російському кордонах. За підготовку та реалізацію цього Проекту Інститут транскордонного співробітництва був нагороджений Асоціацією Європейських прикордонних регіонів (АЕВР) відзнакою «За особливі досягнення в європейському транскордонному співробітництві».

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити наступне. Проведений аналіз показав, що тільки системна методологія як інструмент інтегративного аналізу здатна нині адекватно відобразити природню, органічну єдність вельми різнорідних за своєю природою факторів, що впливають на кордони.

Тільки системна методологія, що забезпечує аналіз як функціональних, так і динамічних характеристик об'єктів, спроможна розкрити складний механізм функціонування та розвитку транскордонних процесів.

Нарешті, тільки системна методологія, що володіє потужним апаратом прикладних розробок, може перевести лімологічні дослідження з категорії переважно описових в розряд практично необхідних.

В подальшій роботі філософсько-соціологічні начала й макросоціальні поняття системної методології повинні стати надійною основою для розбудови *системної теорії кордонів і транскордонних процесів*. Системний же аналіз як прикладний рівень системної методології має забезпечити її *ефективну соціальну імплементацію*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гальчинский А. Україна на перехресті геополітичних інтересів/ А. Гальчинский. – Київ: Знання України, 2002. – 150 с.; Карпатський регіон та його роль в забезпеченні безпеки та співробітництва в Європі // Матеріали міжнародної конференції. – Ужгород: Ліра, 2008. – 230 с.
2. Кіш Є. Б. Центральна Європа в сучасній системі євросоціальної інтеграції / Є. Б. Кіш. – Ужгород: Ліра, 2008. – 420 с.
3. Макарычев А. С. Пространственные характеристики трансграничной безопасности: концептуальные контексты / А. С. Макарычев // Безопасность и международное сотрудничество в поясе новых границ России. – Москва: НОФМО, 2002. – С. 15-91.
4. Cichocki B. The Eastern External Border of the Enlarged European Union / B. Cichocki – Warsaw: Batory, 2004. – 153 p.; Slovensko-ukrainská cezhraničná spolupráca: analýza problémov a stratégia rozvoja. – Prešov: Nova, 2006. – 223 p.; Communication and European Frontiers. – Debrecen-Oradea: Oradea University Press, 2011. – 219 p.; Ex borea lux? Learning from the Finnish and Norwegian Experience of Cross-border Cooperation with Eastern Neighbours. – Prague: ISD, 2012. – 120 p.
5. Kolossov V. Border Studies: Changing Perspectives and Theoretical Approaches / Vladimir Kolossov // Geopolitics. – 2005. – No. 10. – P. 601-625.
6. Brunet-Jailly E. Theorizing Borders: An Interdisciplinary Perspective / E. Brunet-Jailly // Geopolitics. – 2005. – No.10. – P. 620-634.
7. Бурдые П. Социальное пространство и символическая власть // П. Бурдые. Начала. – Москва: Socio-Logos, 1994. – С. 35-96.
8. Prostor a jeho člověk. – Praha: Vesmír, 2004. – 328 s.
9. Экономическая география капиталистических и развивающихся стран. – Москва: Мысль, 1986. – 254 с.
10. Проді Р. Задум об'єднаної Європи / Р. Проді. – Київ: К.І.С., 2002. – 223 с.
11. Magala S. Cross-Cultural Competence / S. Magala. – London: Routledge, 2005. – 244 p.
12. Де Костер Ш. Легенда про Уленшпігеля / Де Костер Ш. – Київ: Дніпро, 1974. – 257 с.
13. Панарин И. Н. Информационная война и геополитика / И. Н. Панарин. – Москва: Поколение, 2006. – 560 с.
14. Paasi A. The Political Geography of Boundaries at the End of Millennium: Challenges of the De-territorializing World / A. Paasi. – Aldershot: Ashgate, 1999. – P. 9-24.

© **Х. І. Федорів**

15. Goertz G. Territorial Changes and International Conflicts/ G. Goertz, P. F. Diehl. – New York: Routledge, 1992. – 128 p.
16. Гачев Г. Ментальности народов мира // Г. Гачев. – М.: Алгоритм, Эксмо, 2008. – 250 с.
17. Заявление А. Меркель [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.news.liga.net/news/№0908955.html
18. Особливості політичної географії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.localhost/F:/Украина%20-%20пограничье.html
19. Геополитика и ресурсы. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unian.net/E:\.htm – 06.09.2008.
20. «Газпром» о газе. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unian.net/ukr/news/news/-316502.html>
21. Чому ми схилиємося перед жорстокою, цинічною Росією? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intv-inter.net/ru/news/article/&id=57720307>
22. Оценки сотрудничества. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.barenthobserver.com/cprpage.4553154-116319.html>
23. Устич С. І. Концепція оптимізації системи транскордонного співробітництва / С. І. Устич // Оптимізація системи транскордонного співробітництва: концепція та її пілотна імплементація. Ужгород: Ліра, 2012. – С. 4-40; Устич С. І. Методика індексації транскордонного співробітництва / Устич С. І. // Посібник із індексації та моніторингу транскордонного співробітництва. – Ужгород: Ліра, 2012. – С. 5-71; Індексні дослідження транскордонного співробітництва . – Ужгород: Ліра, 2012. – 244 с.; Ustich S. Analysis and conclusions for the Ukraine-EU borders / S. Ustich // Ex borea lux? Learning from the Finnish and Norwegian Experience of Cross-border Cooperation with Eastern Neighbours. Prague: ISD, 2012. – P. 35-45.

УДК 316

Х. І. Федорів - аспірант кафедри політології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ: РІЗНОМАНІТНІСТЬ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ЩОДО ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Політика пам'яті, як і спогади, при формуванні суспільної пам'яті можуть помітно відрізнятися від об'єктивної істини. Саме тому постає необхідність в дослідженні механізмів, методів, функцій політики пам'яті, що впливають з історико-політичної минувшини.

Ключові слова: колективні уявлення, політика пам'яті, історична політика, суб'єкти політики пам'яті.

ПОЛИТИКА ПАМЯТИ: РАЗНООБРАЗИЕ СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ К ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКОМУ АНАЛИЗУ

Политика памяти, как и воспоминания, при формировании общественной памяти могут заметно отличаться от объективной истины. Именно поэтому возникает необходимость в исследовании механизмов, методов, функций политики памяти, вытекающие из историко-политической прошлого.

Ключевые слова: коллективные представления, политика памяти, историческая политика, субъекты политики памяти.

POLICY OF MEMORY: VARIETY OF MODERN APPROACHES TO THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS

Politicly of memory, as well as memoirs, in forming the public memory, can significantly differ from the